Урок. Односкладні й ускладнені прості речення. Порядок слів

Урок засвоєння нових знань і формування вмінь · 45 хв

Проблемне питання уроку: Чому в реченнях «Зозуля кувала» і «Кувала зозуля» зміст однаковий, а в реченнях «День змінює ніч» і «Ніч змінює день» протилежний, хоч слова ті самі?

Мета

Знаннєві	Діяльнісні	Ціннісні
• називає п’ять видів односкладних речень і наводить по одному прикладу • розрізняє прямий і зворотний порядок слів та пояснює, що таке інверсія • називає три способи ускладнення простого речення	• визначає вид односкладного речення за способом вираження головного члена • змінює порядок слів у реченні й пояснює, як змінився акцент або зміст • знаходить в реченні однорідні члени, відокремлені члени та вставні компоненти й ускладнює просте речення	• усвідомлює значення порядку слів для точного і виразного висловлювання • цінує багатство українського синтаксису в мові художньої літератури й народної творчості

Базові поняття і терміни

односкладне речення, безособове речення, називне речення, інверсія, однорідні члени речення, відокремлені члени речення, вставні компоненти.

Форми роботи

- фронтальна бесіда й мозковий штурм
- робота з текстом підручника (§ 28)
- робота в парах із таблицею видів односкладних речень
- спостереження за прикладами
- редагування й перетворення речень

Обладнання та реактиви

- підручник «Українська мова. 10 клас» (Тушніцка, Пилип), § 28

- таблиця «Види односкладних речень» (на слайді й роздрукована для кожної пари)
- слайд із трьома парами речень для мотивації
- картки з реченнями для редагування (по одній на пару)
- Український правопис 2019 для довідки

Демонстрації

- Таблиця «Види односкладних речень» з прикладами з підручника — учні помічають, чим виражений головний член і чи є в реченні виконавець дії
- Пари речень «Зозуля кувала» і «Кувала зозуля» — учні помічають, що змінилося місце присудка, а зміст лишився тим самим
- Пара речень «День змінює ніч» і «Ніч змінює день» — учні помічають, що підмет і додаток помінялися ролями, а зміст став протилежним
- Речення «Учень написав диктант без помилок» зі запитанням «Як написав учень диктант?» — учні помічають, що найважливіше слово стоїть у кінці
- Речення «І роси, і птиці, і трави з зорею вітають мене», «Я люблю українське село, повне шуму, повне дум», «Правда, Чіпка мій моторний, удатний» — учні помічають, чим саме ускладнене кожне просте речення

Міжпредметні зв'язки

- Українська література — речення з віршів М. Рильського та П. Тичини, за якими вчимося визначати вид односкладних речень
- Усна народна творчість — прислів’я «Не брудни криниці, бо схочеш водиці напиться» як зразок узагальнено-особового речення

Місце уроку в темі

Попередній урок: На попередньому уроці учні повторювали просте двоскладне речення, підмет і присудок, поширені й непоширені речення.

Наступний урок: На наступному уроці вивчатимуть складне речення з сурядним і підрядним зв’язком (§ 29).

Безпека

- Під час роботи в парах не залишати місць і не пересуватися класом без дозволу вчителя, щоб не створювати тисняви між рядами.
- Слайди на екрані дивитися з місця, не підходячи впритул до екрана; шнури й подовжувачі проєктора не чіпати.
- Якщо учень звіряє слово з електронним Правописом на смартфоні, робити це лише з дозволу вчителя, на перевірених сайтах і не довше 1 хвилини, щоб бережно ставитися до зору.

- Роздруковані картки й таблиці не класти на край парти, щоб вони не падали під ноги.

Структура уроку

1. Організаційний момент — 1 хв
2. Актуалізація — 5 хв
3. Мотивація — 3 хв
4. Вивчення нового — 21 хв
5. Закріплення — 9 хв
6. Рефлексія — 4 хв
7. Домашнє завдання — 2 хв

Хід уроку

Організаційний момент 1 хв

Учитель: Вітається, перевіряє готовність до уроку, коротко повідомляє, що сьогодні учні працюватимуть із реченнями, у яких є лише один головний член, і з порядком слів.

Учні: Вітаються, готують підручник, зошит і ручку, сідають за парти.

Запитання вчителя. Чи всі готові до роботи? Очікувана відповідь. Так, підручник на § 28 розкритий, зошит і ручка готові.

Актуалізація 5 хв

Учитель: Проводить мозковий штурм. Ставить запитання по одному, учні відповідають письмово одним рядком у зошиті, потім кілька учнів зачитують відповіді, решта звіряє.

Учні: Кожен письмово відповідає на запитання одним рядком, звіряє з відповіддю, виправляє помилки.

Запитання 1. Які члени речення називають головними? Відповідь. Підмет і присудок, вони утворюють граматичну основу. Запитання 2. Яке речення називають двоскладним? Відповідь. Те, у якому є і підмет, і присудок. Запитання 3. Чим поширене речення відрізняється від непоширеного? Відповідь. У непоширеному є лише головні члени, у поширеному ще й другорядні. Запитання 4. Назвіть другорядні члени речення. Відповідь. Означення, додаток, обставина. Запитання 5. Знайдіть підмет і присудок у реченні «На морі здіймались великі хвилі» (І. Багмут). Відповідь. Підмет «хвилі», присудок «здіймались».

Мотивація 3 хв

Учитель: Показує на слайді три пари речень із протиріччям і ставить проблемне питання. Не вимагає довгих відповідей, лише короткі версії учнів.

Учні: Спостерігають за парами речень, висловлюють припущення, записують проблемне питання.

Слайд, пара 1. «Зозуля кувала» і «Кувала зозуля». Запитання. Чи однакове значення в цих речень? Відповідь. Так, змінилося лише місце слів. Слайд, пара 2. «День змінює ніч» і «Ніч змінює день». Запитання. Чи однакове значення тут? Відповідь. Ні, тепер змінює ніч, а не день. Слайд, пара 3. «Автобус вдарив трамвай». Запитання. Кого вдарили, а хто вдарив? Відповідь. Підмет і додаток стоять

поруч, і за самим порядком слів не завжди зрозуміло, хто виконує дію. Проблемне питання. Чому в реченнях «Зозуля кувала» і «Кувала зозуля» зміст однаковий, а в реченнях «День змінює ніч» і «Ніч змінює день» протилежний, хоч слова ті самі? До нього повернемося в рефлексії.

Вивчення нового 21 хв

Учитель: Організовує три активності. Спочатку керує роботою з текстом підручника, потім пропонує заповнити таблицю в парах, далі веде спостереження за прикладами порядку слів і ускладнення речень. Демонструє наочність поруч із поясненням.
Учні: Працюють із текстом § 28, у парах заповнюють таблицю, спостерігають за прикладами, формулюють висновки й записують їх у зошит.
Активність 1 (8 хв). Робота з текстом підручника, § 28, с. 151, 152. Учні читають означення односкладних речень і разом із вчителем заповнюють у парах таблицю, у кожному рядку вказавши, чим виражений головний член і чи є виконавець дії. Продукт активності. Заповнена таблиця з п’яти рядків. Запитання вчителя. Чим односкладне речення відрізняється від двоскладного? Відповідь. У ньому одне головне слово граматичної основи, підмет або присудок, і другий не потрібен, бо зміст зрозумілий. Запитання вчителя. На які два типи поділяють односкладні речення залежно від способу вираження головного члена? Відповідь. З головним членом-присудком і з головним членом-підметом. Зразки для запису в таблицю за означеннями § 28 (Тушніцка, Пилип, с. 151, 152). Означено-особове. Головний член має форму 1 або 2 особи, є виконавець дії. Приклад «Хочу плакати, але замість того завжди сміюся». Неозначено-особове. Дія стосується неозначеної кількості осіб. Приклад «У школі готуються до свята рідної мови». Узагальнено-особове. Дія стосується будь-якої особи, переважно в прислів’ях. Приклад «Не брудни криниці, бо схочеш водиці напиться». Безособове. Дія або стан без виконавця. Приклад «Холодом з долини тягне вітровій». Називне. Головний член-підмет стверджує існування предмета або явища. Приклад «Дорога. Ранок. Тиша.» Перехід до наступної активності. Усе показане на слайді таблиці означає, що вид речення визначаємо за головним членом. Активність 2 (7 хв). Спостереження за порядком слів (Тушніцка, Пилип, с. 153, 154). Вчитель показує пари речень, учні відповідають на запитання «що змінилося?» й «що виділено?». Продукт активності. Короткий конспект правила з двох рядків. Запитання вчителя. Де стоїть присудок у реченні «Зозуля кувала» і в реченні «Кувала зозуля»? Відповідь. У першому випадку після підмета (прямий порядок), у другому перед підметом (зворотний порядок, інверсія). Запитання вчителя. Яке слово в реченні «Учень написав диктант без помилок» найважливіше в повідомленні? Відповідь. Слово «помилок», яке стоїть в кінці, бо найважливіше слово звичайно ставлять наприкінці. Запитання вчителя. Що змінюється в реченні «І раптом оглушлива канонада вибухів стрясла тишу» порівняно з реченням «І раптом тишу стрясла оглушлива канонада вибухів»? Відповідь. Додаток «тишу» виходить на непряме місце перед присудком і підметом, тож сприймається як найважливіше слово. Запитання вчителя. У яких стилях частіше трапляється зворотний порядок слів, а в яких прямий? Відповідь. Зворотний частіше в художньому й розмовному, прямий більше характерний для наукових і публіцистичних творів. Висновок для запису. Порядок слів в українській мові вільний. Інверсія змінює акцент, а зміст змінює лише в небагатьох реченнях, як у парі «День змінює ніч» і «Ніч змінює день». Активність 3 (6 хв). Прості ускладнені речення (Тушніцка, Пилип, с. 154, 155). Учні в парах працюють із трьома групами прикладів і записують, чим ускладнене кожне речення. Продукт активності. Схема з трьох способів ускладнення й по одному прикладу. Запитання вчителя. Чим ускладнене речення «І роси, і птиці, і трави з зорею вітають мене» (В. Сосюра)? Відповідь. Однорідними членами, а саме однорідними підметами. Запитання вчителя. Чим ускладнене речення «Я люблю українське село, повне шуму, повне дум» (В. Сосюра)? Відповідь. Відокремленими членами, а саме відокремленим означенням «повне шуму, повне дум». Запитання вчителя. Чим ускладнене речення «Правда, Чіпка мій моторний, удатний» (Панас Мирний)? Відповідь. Вставним словом «правда». Запитання вчителя. Чим ускладнене речення «Радика мама (тата в нього не було) була вчителька музики» (Ю. Яновський)? Відповідь. Вставною конструкцією в дужках. Висновок для запису. Просте речення ускладнюють однорідними членами, відокремленими членами та вставними компонентами.

Закріплення 9 хв

Учитель: Організовує виконання чотирьох завдань, перевіряє відповіді одразу після кожного завдання.

Учні: Виконують завдання письмово, звіряють відповіді та виправляють помилки.

Рефлексія 4 хв

Учитель: Пропонує прийом із розділу нижче й стежить за часом.

Учні: Письмово відповідають на проблемне питання, усно завершують речення.

Домашнє завдання 2 хв

Учитель: Називає базове й додаткове завдання, пояснює, що саме потрібно виконати.

Учні: Записують домашнє завдання в щоденник.

Завдання для закріплення

1. Визначте вид односкладного речення в кожному прикладі. Речення. «Нині холодно навіть удень». «Дорога. Ранок. Тиша.» (М. Рильський). «У школі готуються до свята рідної мови». «Поспішайте творити добро!»

Відповідь: «Нині холодно навіть удень» є безособовим, бо присудок виражений прислівником, а виконавця дії немає. «Дорога. Ранок. Тиша.» є називним, бо головний член-підмет стверджує існування явищ. «У школі готуються до свята рідної мови» є неозначено-особовим, бо дія стосується неозначеної кількості осіб. «Поспішайте творити добро!» є означено-особовим, бо присудок має форму 2 особи множини наказового способу.

2. Укажіть, прямий чи зворотний порядок слів у реченні «Учень написав диктант без помилок». Запишіть варіант із протилежним порядком і поясніть, яке слово виділяється.

Відповідь: У реченні прямий порядок, бо присудок «написав» стоїть після підмета «учень». Зворотний варіант. «Написав учень диктант без помилок». Слово «написав» стає першим і виділяється, хоч найважливіше слово «помилок» лишається в кінці.

3. Укажіть, чим ускладнене речення «Щасливий і веселий він глянув на високе небо» (Олесь Гончар).

Відповідь: Речення ускладнене однорідними означеннями «щасливий і веселий», які пов’язані сполучником «і».

4. Складніть просте речення «Учениця прочитала розповідь» двома способами. Спершу додайте однорідні члени, потім вставне слово. Розділові знаки поставте.

Відповідь: Однорідні члени. «Учениця прочитала розповідь, вірш і казку». Вставне слово. «Учениця, здається, прочитала розповідь». Допускається будь-яка інша правильна пара речень зі своїми комами.

Диференціація

Сильним: Складіть три речення про осінь у місті. Одне має бути називним, друге безособовим, третє двоскладним з однорідними означеннями. Кожне запишіть у двох порядках слів і поясніть, у якому з них найважливіше слово виділяється.

Підтримка: Алгоритм. Запитайте, чи є в реченні підмет, чи є присудок, чи є виконавець дії. Зразок. «Так тихо, тихо скрізь» (П. Тичина). Підмета немає, присудок виражений прислівником, виконавця немає, тому речення безособове. Відтак за цим зразком визначте вид речень на картці.

Домашнє завдання

Базове: Вивчити § 28, виконати вправу 290 (скласти за кожною групою слів по два речення з прямим і зворотним порядком слів, с. 154, 155) і вправу 295 (ускладнити шість простих речень, с. 155).

За вибором: На вибір виконати вправу 288 (змінити порядок слів у поезії Лесі Українки й оцінити, чи змінився зміст) або вправу 293 (прочитати текст і пояснити, чим ускладнені його речення, с. 152, 153 або с. 155).

Рефлексія

Прийом «Одне речення». Письмово (2 хвилини) кожен відповідає одним реченням на проблемне питання уроку про порядок слів. Усно (2 хвилини) кілька учнів завершують початок речення «Сьогодні я дізнався, що…» або «Найбільше мене здивувало, що…».

Джерела:

- Українська мова (Тушніцка, Пилип) 10 клас (Пол), с. 151
- Українська мова (Тушніцка, Пилип) 10 клас (Пол), с. 151, 152
- Українська мова (Тушніцка, Пилип) 10 клас (Пол), с. 152, 153
- Українська мова (Тушніцка, Пилип) 10 клас (Пол), с. 153, 154
- Українська мова (Тушніцка, Пилип) 10 клас (Пол), с. 154, 155
- Українська мова (Тушніцка, Пилип) 10 клас (Пол), с. 155
- Українська мова (Тушніцка, Пилип) 10 клас (Пол), с. 155, 156
- Українська мова (Тушніцка, Пилип) 10 клас (Пол), с. 156, 157
- Українська мова (Тушніцка, Пилип) 10 клас (Пол), с. 157, 158
- Українська мова (Тушніцка, Пилип) 10 клас (Пол), с. 158, 159
- Українська мова (Тушніцка, Пилип) 10 клас (Пол), с. 159, 160